

**Türkistan Tarihine Dair Bir Literatür Taraması: *The Levant Herald*
Gazetesi***

Ebru UYGUN*

Özet

1859-1878 arası Rusya ve İngiltere'nin Türkistan ve Orta Asya üzerinde en yoğun rekabet yaşadıkları dönemlerden biridir. Bu yıllar özellikle Rusların Türkistan coğrafyasında yayıldıkları bir dönem olması ve İngilizlerin de Rusların yayılmacılık politikasını tedirginlikle izlemeleri dolayısıyla bu konular üzerine *The Levant Herald* Gazetesi'nde Rusların Türkistan politikalarına dair çok sayıda makale yayınlanmıştır. *The Levant Herald* Gazetesi İngiliz politikasını yansıtan bir gazetedir. İlk olarak Fransızca ve İngilizce olarak yayımlanmaya başlayan gazete 1859 yılından itibaren İngilizce olarak yayım hayatına devam etmiştir. İstanbul'da haftalık olarak yayımlanan bu gazetede dönemin olayları ile ilgili ayrıntılı makaleler yer almaktadır. Gazetenin çalışmamıza konu olan kısmı 1859-1860, 1865-1878 yılları arasını kapsamaktadır. Çalışmanın amacı gazetenin Rusların Türkistan politikası üzerine izlediği siyaset hakkında yayınlanan makalelerin, değerlendirme ve indeksini oluşturmaktır.

Anahtar Sözcükler; *Levant Herald, Türkistan, Orta Asya, Rusya, İngiltere.*

* Bu çalışma *İngiliz Gazetesi, "Levant Herald'a göre Rusların Türkistan'ı İşgal Siyaseti (1859-1878)* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

* Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Genel Türk Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans Mezunlu, ebruuygn92@gmail.com. (Makale gönderim tarihi: 15.02.2018; Makale kabul tarihi: 17.06.2018)

A Literature Review on History of Turkestan: The Levant Herald

Abstract

The period 1859-1878 was the period where the Russians and British had the most intense competition in Turkistan and Central Asia. Many articles were published in the Levant Herald newspaper in these years, especially since the Russians were a period spreading in the Turkistan region and the British were uncomfortably watching the Russian expansionism policy. Levant Herald is a newspaper that reflects British policy. The newspaper, first published in English, continued to publish in English since 1859. The newspaper published in Istanbul on a weekly basis contained detailed articles on the events of that period. Our studying include the chapters of this newspaper between 1859-1860, 1865-1878 years. The aim of the work is to create an index of the articles published about the politics of the Russians on Turkestan.

Keywords: *Levant Herald, Turkestan, Central Asia, Russia, England.*

Giriş

XVIII. yüzyıla gelinceye kadar Karadeniz tamamen Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinde olup, Rusya'nın Karadeniz'e birkaç nokta haricinde hiçbir sınırı yoktu. I. Petro (1689-1725), Rus Çarlığı'nın gelişmesi ve büyük devletler arasında yer edinebilmesi için sıcak denizlere açılmanın ve ticareti geliştirmenin birinci derecede önemli olduğunu kavramış, kendisinden sonra gelen halefleri de bu hedefi gerçekleştirebildikleri ölçüde başarılı sayılmışlardır¹. Bu bağlamda Çarlık Rusyası, sıcak denizlere ve güneye üç koldan yayılma politikası benimsemişlerdi. Bu politika, Balkanlar üzerinden Adriyatik ve Akdeniz'e, Karadeniz üzerinden Boğazlar ve keza Akdeniz'e, Kafkaslar ve Türkistan üzerinden İran ve Osmanlı Devleti, hatta Hindistan'a kadar

¹ Fatih Ünal, *XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde Neplüyev (İstanbul'dan Orenburg'a)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015, s. 7-8.

yayıma üzerine kuruluydu². Aslında Rusların Türkistan'a dair yayılmacılık politikaları henüz XVI. yüzyıl gibi erken bir tarihte filizlenmeye başlamış, I. Petro döneminde ise resmi devlet politikası haline dönüşmüştür. Rusların Türkistan ve kazak steplerinde yayılması Doğu Avrupa ve Karadeniz'e oranla daha kolay bir surette olmuştur. Rusların 1552'de, Kazan'ı, 1556'da Astrahan'ı ele geçirmeleri, akabinde Hazar Denizi'ne kadar bütün İdil-Ural havalisini kontrolleri altına almaları, Türkistan'a doğru yayılmalarında önemli rol oynadı.³ Bu tarihten sonra Rusların Türkistan siyaseti daha belirgin bir şekil aldı. Ruslar Türkistan'a açılan önemli bir kapı olan Hazar Denizi'nin siyasi, iktisadi ve askeri önemini kavramıştı.⁴ I. Petro ile başlayan Türkistan'a gönderilen askeri keşif heyetleri Rusların Türkistan coğrafyasını tanımlarında önemli bir etken olmuştur. Bu keşif kollarının gönderilmesinin hemen akabinde 1714'te Çerkaskiy komutasında askeri kuvvetler Amu Derya istikametinde harekete geçirildi⁵. Bu Rusların ilk defa Amu Derya'nın aşağı mecrasına inmelerini sağlamıştır. Ruslar, bu harekâtın hemen akabinde Hive, Hokand ve Buhara hanlıkları üzerinde baskı oluşturabilecek surette kaleler ve yollar inşa ettiler. 1717'den itibaren Ruslar bu kaleler üzerinden Hive'ye keşif saldırıları yapmaya başlamışlardır. Rusların Türkistan yayılmacılığının en mühim safhalarından birisi II. Katherina'nın (1762-1796) Kırım'ı ilhak etmesi oldu. Kırım'ın ilhakıyla birlikte Ruslar, Osmanlı merkezi, Kafkaslar ve Türkistan üzerinde daha rahat baskı oluşturabildiler. 1815 Viyana Kongresi'nden itibaren Rusya'nın Osmanlı topraklarına yönelik yayılmacılık politikasının Büyük Güçler tarafından durdurulmaya

² Fatih Ünal, *Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı*, İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 49.

³ Mehmet Saray, *Rusların Orta Asya'yı Ele Geçirmeleri*, (Çev. Erkut Göktan), Ortadoğu Teknik Üniversitesi Asya Afrika Araştırmaları Grubu, Ankara 1984, s. 1-2.

⁴ Baymirza Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, TTK, Ankara 1995, s. 45

⁵ Murat Özkan, "Bekoviç Gibi Kaybetmek Aleksandr Bekoviç Çerkasskiy'in 1717 Hive Seferi", *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, V (1), 2018, s. 96.

çalışılması, akabinde Kırım Savaşı'ndan (1853-1856) itibaren kısa süreliğine de olsa Rusların önüne set çekilmesi, Rusların Türkistan'ı ilhak sürecine ağırlık vermelerine yol açan önemli etkenler oldu. Birçok cephede savaşmak durumunda olan Ruslar, 1850'lere kadar Türkistan hanlıklarını işgal teşebbüsünde bulunsalar da önemli başarılar elde edemediler.⁶ Ancak Kırım Savaşı'nın akabinde sulh döneminde Ruslar tüm güçlerini hanlıkların işgaline verdiler. Çar hükümeti 1858'de Rus Panslavizmi öncülerinden Albay İgnatiev'e bir bilim adamı grubuyla beraber bölgeye göndermiştir. Türkistan'a gönderilen bu komisyonlar bölgede çeşitli araştırmalar yapmışlar ve burada hanlıkların zayıf yönlerini tespit ederek başkente dönmüşlerdir⁷. Çar Hükümeti İgnatiev'i general rütbesine getirerek Orta Asya işgal projesinin başına getirdi. General Çernayev ve General Krijanovski komutasındaki Rus ordusunun önünde, Hokand, Buhara, Hive hanlıkları ile beraber Hazar Denizi'nin doğusu boyunca uzanan Türkmen bölgeleri bulunmaktaydı⁸. Böylece Türkistan Rusya'nın beynelmilel politikasının kurbanı durumuna düştü. Rusya'nın Türkistan'a karşı harp siyaseti 1861'de zirve noktasına ulaştı.⁹

Rusya'nın bu yönelişinin Mehmet Saray'a göre nedeni, Kırımdan sonra Rusya'nın Balkanlar'dan ve Yakın Doğudan bir süreliğine elini çekmesi, ayrıca, Kırım'dan alınan yenilgi ve kayıpları Orta Asya'daki kazançlarla telafi etme istemesi olarak görülmektedir.¹⁰

Böylece 1830'larda başlayıp 1860'da Albay İgnatiev'in çalışmalarıyla artarak devam eden Rusya'nın Türkistan ilerleyişi 1868'de Buhara

⁶ Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, s. 46-49.

⁷ Murat Özkan, Çarlık Rusyası'nın Türkistan Sahasını İşgalinde Bir Rus General: Mihail Dimitrieviç Skobelev, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, s. 100.

⁸ Andıcan, *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, Doğan Kitap, Kasım 2009, s. 227; Özbek hanlıkları hakkında ayrıca bkz. Mehmet Alpargu, "Türkistan Hanlıkları", *Türkler*, C. VIII, Ankara 2002, s. 557-605.

⁹ Hayit, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, s. 51.

¹⁰ Mehmet Saray, *Kırgız Türkleri Tarihi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1993, s. 34.

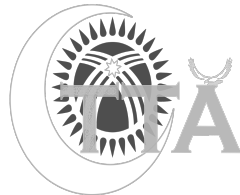

Hanlığı'nın, 1873'te Hive Hanlığı'nın ve 1876'da Hokand Hanlığı'nın ele geçirilmesiyle ve bu topraklarda Türkistan Genel Valiliğinin kurulmasıyla son bulmuştur.¹¹ 1880'lerde Hazar Denizi'nin doğu kıyılarına kadar gelen Ruslar İngiltere'nin Hindistan'daki konumunu tehdit etmeye başlayınca, Rusya ve İngiltere Afganistan üzerinde çekişmeye başlamışlardır. Tarihte "I. Büyük Oyun" olarak bilinen bu iki ülkenin Türkistan'a sahip olma mücadelesi İngiltere'nin Afganistan'ı, Rusya'nın ise Türkmenistan'ı almasıyla sonuçlanmıştır. Rusların Türkistan'a yönelik yayılcı politikası ve Hindistan'ı tehdit etmeye başlamaları, Batı neşriyatında özellikle İngiliz neşriyatında sıklıkla yer bulmuş ve Batı kamuoyunun Ruslara karşı yaklaşımında önemli rol oynamıştır. Asya ve Türkistan'ın monitörü misyonunu üslenen Batı basınının bir kısmı da İstanbul'da yayın yapmaktaydı. İstanbul'da yayın yapan İngiliz neşriyatından birisi olan *The Levant Herald* gazetesinde Türkistan'a yönelik yayınlanan makalelerin indeksi ve değerlendirmesi çalışmamızın konusudur.

***The Levant Herald* Gazetes'i'nin Yayın Süreci ve Türkistan'a Dair Yayınlanan Makaleler**

Rus ve İngiliz çıkarlarının Orta Asya üzerinde çatışması tarafların siyasi ve askeri olarak birbirlerini sıkı takip etmelerine ve ona göre politika belirlemelerine sebebiyet verdi. İngilizler, Orta Asya Türk Hanlıklarını daha iyi analiz edebilmek için sivil ve askeri olmak üzere birçok gözlemcisini Türkistan'a gönderdi. İngilizler, böylelikle bu hanlıkların Ruslara karşı duruşu ve Rusların da bu hanlıkları işgal ve ilhak etmeye yönelik politikası hakkında daha gerçekçi malumata sahip oldu. Bunun yanında İngiltere, Batılı devletlerin ve kamuoyunun dikkatini Rus yayılcılığına çekebilmek ve Rusları Batı'ya karşı tehdit unsuru olarak göstermek amacıyla gerek kendi ülkesinde gerekse Osmanlı Devleti'nde bir takım basın ve yayın faaliyetlerini teşvik etti. Bu yayınlardan biri *The Levant Herald* (1856-1914) adlı gazetedir. Rusların Türkistan, Kafkasya, Balkanlar ve sıcak denizlerdeki yayılcı

¹¹ Mehmet Alpargu, "Özbekler", *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, TDV, İstanbul 2007, s.120.

politikası, İstanbul'da yayınlanan *The Levant Herald* gibi İngiliz gazetelerinde ayrıntılı bir şekilde ele alındı. *The Levant-Herald* "The Times" gazetesinin İstanbul'daki muhabiri Edgar Whateker'ın girişimleriyle yayın hayatına başladı. Gazete üzerinde diğer imtiyaz sahipleri ise Mösyö Mitches, Mösyö Charles Klifton'dur. Gazetenin editörlüğünü ise J.C. Mc COAN yapmaktadır. Gazete 1859'da İstanbul, "Societa Tipografica Italiana" matbaasında basılıp kendi ofisinden dağıtılmış, 1865 yılında ise kendi ofis ve matbaasında basılıp dağıtılmıştır. Adres: no:319, Grand' Due Pera'dır. The Levant Herald Gazetesi iç hatlara Çarşamba günleri Fransız Postası ve kara tatarları, dış hatlara ise deniz postası aracılığı ile dağıtılmaktaydı. İlk olarak Fransızca ve İngilizce olarak yayımlanmaya başlayan gazete 1859 yılından itibaren İngilizce olarak yayım hayatına devam etmiştir. Gazete dil olarak İngilizce olduğu gibi, tamamen İngiliz politikalarına göre şekillenmiştir. 1856-1858 tarihleri arasında kapsayan dönem hakkında bilgi mevcut değildir.¹² Gazetede yayımlanan makalelerde yazar ismi yer almamaktadır. Gazete 4 döneme ayrılmaktadır; Birinci dönem "The Levant Herald" ismi ile 05.01.1859-15.07.1878 arası, ikinci dönem "Constantinople Messenger", ismi ile 24.07.1878-29.04.1882¹³, üçüncü dönem "Eastern Express", ismi ile 20.05.1882-06.02.1886, dördüncü dönem ise "The Levant Herald and Eastern Express" ismi ile 28.04.1886-05.05.1914 tarihleri arasında yayımlanmıştır¹⁴. Whateker, bu gazete için Babialı'den de maddi yardım almaktaydı. Whateker Babialı'den aldığı ödeneğin attırılması için çoğu zaman şantaj yollarına başvurmaktan çekinmemiştir. Bu nedenle Whateker'ın gazetesi sık sık kapatılmıştır¹⁵.

¹² Muammer Akçay, *The Levant Herald: Muhalif Bir Gazetenin Bakış Açısıyla Osmanlı'da Sosyal ve Ekonomik Durum (1865 yılı)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013. s. 4-7.

¹³ *The Constantinople Messenger*, Wednesday, 24 July 1878, s. 1.

¹⁴ Akçay, *The Levant Herald*, s. 4.

¹⁵ "Levant-Herald", *Büyük Larousse*, C. XIV, Milliyet Yayınları, s. 7451; R. Vadala, "L'Emigration Maltaise en Pay Musulmans", *Revue du Monde Musulman*, Vol XIV, April 1911, s. 37.

The Levant Herald gazetesi de birçok gazete gibi politik oyunlara girişerek Babıali ile bir hayli çekişmiştir. 1870 yılına kadar hiçbir idarî karara konu olmadan yayınlandı. Ancak Meşrutiyet ve Cumhuriyet rejimlerine karşı beslediği sempati, yazılarına da yansınca İstanbul'daki Prusya elçisinin dikkatini olumsuz yönde üzerine çekti. Elçinin Babıali nezdindeki girişimleriyle gazete üç ay kapatıldı. Bu olaydan sonra dört yıl daha sorunsuz yayınlanan gazete, Osmanlı Bankası'na tanınan ayrıcalıkların arttırılmasını hedefleyen projeye karşı çıkınca kısa bir süreliğine yayın hayatı durdu¹⁶. *The Levant Herald*'ın son sayısı Mayıs 1878'de yayımlandı¹⁷. Bir aylık aradan sonra muhtemeldir ki üzerindeki eleştirilerin şiddetini azaltmak amacıyla 24 Temmuz 1878'den itibaren "*The Constantinople Messenger*" adı ile yayımlanmaya başlamış, lakin Sultan Abdulaziz aleyhine yaptığı yayınlar sebebi ile tekrar kapatılmıştır. Kapatılan gazete yerine yeniden Levant Herald adı ile kurulmasına izin verilen gazeteden zararlı yayınlar yapmayacaklarına dair teminat alınmış, gazetenin imtiyaz sahibi Edgar Whitaker Osmanlı Devleti'ne sadık kalacağına dair teminat mektubu sunmuştur.¹⁸

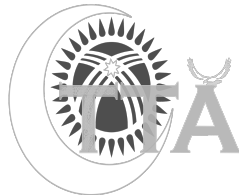
Matbuat Kalemî, yayınları yakından izlerken birçok gazete geçici olarak kapatıldı, hatta kimi gazeteler tamamıyla kapatıldı. Gazeteler bu durum karşısında Osmanlı hükümetine karşı daha dostça bir tutum takınmaya başladılar. Yapılan eleştirilerin dozu da buna paralel olarak düşüş gösterdi. Hükümet de kendi yönünden bu uysal davranışı ödüllendirmeyi ihmal etmedi. *The Levant Herald* ve beraberinde İstanbul'da yayın yapan birçok yabancı gazete 1890'lı yıllarda Osmanlı Hükümetinden 340 bin kuruş hibe desteği aldılar.¹⁹

¹⁶ Alemdar, Korkmaz, *İstanbul (1875-1964)*, Türkiye'de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarihi, II. Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay, Ankara 1981, s. 18.

¹⁷ *The Levant Herald*, Wednesday 29 May 1878.

¹⁸ *The Constantinople Messenger*, Wednesday, 24 July 1878, s. 1.

¹⁹ Korkmaz Alemdar, "*Türkiye'de Yabancı Dilde Basın*", Tarih ve Toplum, C. X, S.57, Aralık 1988, s. 38-43.

The Levant Herald Gazetesi; İngilizlerin, Osmanlı Devleti, Balkanlar, Kafkaslar, Türkistan ve Çarlık Rusyası gibi geniş bir coğrafyayı İstanbul merkezli takip ettiği önemli gazetelerden biridir. İngiliz idarecilerin, bu bölgelere yönelik politika ve vizyonlarını belirlemelerinde bu türden gazete ve mecmualar hayati önem içerdi. Bu bağlamda Rusların Türkistan yayılmacılığı, bu yayılmacılık karşısında Hive, Hokand ve Buhara Hanlıkları, Afganistan, İngiliz Hindistan Valiliği ve Büyük Britanya'nın tepkileri ve politikası üzerine *The Levant Herald* gazetesinde birçok tartışma, söyleşi ve makaleler yayımlandı²⁰.

The Levant Herald gazetesinde yayımlanan bir kısım makalelerde Rusların Türkistan yayılmacılığı esnasında ön plana çıkan ve önemli rol oynayan Rus komutan ve valiler hakkında da ayrıntılı malumatlar verilmiştir. General Çarnayev, General Kaufman, General Golovashev gibi şöhretli Rus komutanlar ve İngilizlerin Türkistan politikasında önemli rol oynayan İngiliz Hindistan Valisi John Lawrence; Buhara Emiri Muzaffereddin, Hokand Hanı Alim Kul, Hive Hanı Muhammed Rahim gibi Türk hanları hakkında biyografi ve monografi çalışmaları yapmak isteyen araştırmacılar için önemli bir başvuru kaynağı özelliğindedir²¹. Bu yönüyle gazetede yayınlanan makaleler, Türkistan'ın siyasi ve askeri tarihine dair ayrıntılı malumatlar ihtiva etmektedir.

Ayrıca Türkistan'ın tarihi ve beşerî coğrafyası hakkında malumat toplamak isteyen araştırmacılar için *The Levant Herald* gazetesinde bölgeyi ziyaret eden gezginler, haritacılar, misyonerler, arkeologlara

²⁰ Zeki Velidi Togan Avrupa neşriyatının önemi hakkında; İstanbul kütüphanelerinde bulunmayan Avrupa periyodik ilmi neşriyatında Türk dünyası üzerine bulunan makaleler filmlere alınmalı ve kütüphanelerimize kazandırılmalı demektedir. A. Zeki Velidi Togan, Umumi Türk Tarihi'ne Giriş, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981, s. VI-VII.

²¹ "Russia In Central Asia," *The Levant Herald*, Wednesday, 23 August 1865, s.234; "The Russians in Central Asia", *The Levant Herald*, Wednesday, 1 July 1868, s. 155; "Russian Progres in Assia," *The Levant Herald*, Wednesday, 16 September 1868, s. 242; "The Russian March to Khiva" *The Levant Herald*, Wednesday, 7 May 1866, s. 146.

dair birçok makale yayımlanmıştır²². Sir Henry Rawson, Dr. Vambery, Türkistan haritasını yapma maslahatıyla ilgilenen Mr. Grand Duff gibi seyyah ve haritacılar dair verilen malumatlar bunlardan yalnızca bir kaçıdır²³. Bu gibi seyyahlar Türkistan coğrafyasında bulunan dağlar, nehirler, göller, yollar, çöller, yerleşim yerleri ve demografik yapıları hakkında Batılı devletlere ayrıntılı bilgiler sundu. Bilhassa İngiltere, bu bilgilerden yola çıkarak Rusların Türkistan'daki genişleme siyasetine dair kısır da olsa birtakım malumata sahip oldu.²⁴

Bunların yanında özellikle 19. yüzyılın ikinci yarısında Türkistan coğrafyasında yapılan ve inşası devam eden demiryolları, şoseler, telgraf hatları, kale, iskele, liman köprü vs. gibi inşa ve imar faaliyetlerine dair çok sayıda makale yayımlanmıştır²⁵. Örneğin Rusların Moskova'dan Türkistan'a kadar İngilizlerin de İran ve Basra körfezi üzerinden Orta Asya'ya yönelik demiryolları inşa projeleri²⁶ ve Rusların Taşkent, Buhara, Semerkant, Hocent, Çizak gibi Türkistan'ın önemli kentlerine döşedikleri telgraf hatları hakkında birçok makale yayımlanmıştır²⁷. Bu yönüyle coğrafyanın iktisadi yapısı ve mimari yönü hakkında çok fazla malumat bulunmaktadır. Bu bağlamda *The Levant Herald Gazetesi*'nde Orta Asya hakkında yayınlanan makaleler bilhassa XIX. Yüzyılın ikinci yarısında Türkistan coğrafyasında yaşanan siyasi,

²² Bekir Biçer, "Seyyahların Gözüyle Türkistan'ın İstilas", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Ağustos 2011, s. 2.

²³ "Central Asia", *The Levant Herald*, Wednesday, 5 March 1873, s. 75.

²⁴ "The Russians In Asia", *The Levant Herald*, Wednesday, 26 April 1865, s. 98.

²⁵ "Central Asia and Afghanistan, Amenities of Russia and Ameer", *The Levant Herald*, Wednesday, 16 October 1878, s. 102; "The Persian Concessions", *The Levant Herald*, Wednesday, 6 August 1873, s. 250; "Turkestan; The New Russian Provinve in Central Asia", *The Levant Herald*, Wednesday, 26 April 1865, s. 99.

²⁶ "The Persian Concessions", *The Levant Herald*, Wednesday, 6 August 1873, s. 250.

²⁷ "Central Asia and Afghanistan", *The Levant Herald*, Wednesday, 16 October 1878, s. 102; "Russia and India", *The Levant Herald*, Wednesday, 3 July 1867, s. 154.

askeri, sosyo-kültürel gelişmeler ve değişimler hakkında ziyadesiyle bilgiler ihtiva eden önemli başvuru eserleri arasında yer almaktadır. Rusların ve İngilizlerin Türkistan siyasetine dair *The Levant Herald* Gazetesi'nde yayınlanan 1859-1860, 1865-1878 yıllarını kapsayan makalelerin indeksi şöyledir.

Rusya'nın Türkistan Siyasetine Dair *The Levant Herald* Gazetesi'nde Yayınlanan Makaleler (1859-1860, 1865-1878²⁸)

"Russia and the East", *The Levant Herald*, Wednesday, 15 June 1859 (s.162).

"Russia Progress in Asia", *The Levant Herald*, Wednesday, 19 October 1859 (s.298).

"South Russia", *The Levant Herald*, Wednesday, 19 October 1859 (s.301)

"South Russia", *The Levant Herald*, Wednesday, 2 November, 1859 (s.321)

"South Russia", *The Levant Herald*, Wednesday, 30 November, (s.364)

"Russian Policy Fifty Years Ago", *The Levant Herald*, Wednesday, 11 January, 1860 (s.432)

"South Russia", *The Levant Herald*, Wednesday, 11 January, 1860 (s.433)

"South Russia", *The Levant Herald*, Wednesday, 18 January, 1860 (s.446)

"South Russia", *The Levant Herald*, Wednesday, 8 February, 1860 (s.482)

²⁸ *The Levant Herald* Gazetesi'ne İSAM Kütüphanesi'nden ulaşılabilmektedir. Ancak 1859-1860, 1865-1878 yılları arasındaki nüshaları temin edilebilmektedir. Bu nedenle gazetenin adı geçen yıllara ait sayılarının indeksi çıkarılmıştır.

"South Russia", The Levant Herald, Wednesday, 20 June, 1860 (s.709)

"South Russia", The Levant Herald, Wednesday, 18 July, 1860 (s.758)

1865-1866

"Russia in The East ", The Levant Herald, Wednesday, 4 January 1865 (s.381)

"The Russians in Asia", The Levant Herald, Wednesday, 26 April 1865 (s.98)

"Turkestan, The New Russian Province in Central Asia", The Levant Herald, Wednesday, 26 April 1865 (s.99)

"The Russian Defeat in Asia", The Levant Herald, Wednesday, 28 June 1865 (s.170)

"Southern Russia", The Levant Herald, Wednesday, 28 June 1865 (s.174)

"Greece, Russia, Central Asia ", The Levant Herald, Wednesday, 12 July 1865 (s.186)

"Southern Russia", The Levant Herald, Wednesday, 26 July 1865 (s.207)

"Russia in Central Asia", The Levant Herald, Wednesday, 23 August 1865 (s.234)

"Russia in Asia", The Levant Herald, Wednesday, 13 September 1865 (s.259)

"Southern Russia", The Levant Herald, Wednesday, 20 September 1865 (s.271)

"Russia and Bokhara", The Levant Herald, Wednesday, 27 September 1865 (s.274)

"The Russians in Asia", The Levant Herald, Wednesday, 15 November 1865 (s.331)

“South Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 27 December 1865 (s.382)

“The Trade Between Great Britain and Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 4 April 1866 (s.66)

“Russia and Bokhara”, The Levant Herald, Wednesday, 6 June 1866 (s.139)

“The Russians in Bokhara”, The Levant Herald, Wednesday, 27 June 1866 (s.162)

“The Attitude Of Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 11 July 1866 (s.179)

“Russian Railways”, The Levant Herald, Wednesday, 12 September 1866 (s.251)

“Russia and The East”, The Levant Herald, Wednesday, 26 September 1866 (s.266)

“Russian Progress in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 24 October 1866 (s.299)

“Russian Policy in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 7 November 1866 (s.314)

1867-1869

“South Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 20 March, 1867 (s.38)

“Russia and Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 12 June 1867 (s.130)

“Russia and India”, The Levant Herald, Wednesday, 3 July 1867 (s.154)

“South Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 26 February 1868, (s.15)

“South Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 8 April 1868, (s.63)

“Russian and England in Central Asia” The Levant Herald, Wednesday, 22 April 1868, (s.75)

“Southern Russia”, The Levant Herald, Wednesday 6 May 1868, (s.95)

“The Russians in Central Asia” The Levant Herald, Wednesday 1 July 1868, (s.155)

“The Russians and Asia”, The Levant Herald, Wednesday 8 July 1868, (s.162)

“Russian Railways”, The Levant Herald, Wednesday, 29 July 1868, (s.186)

“Russian in Central Asia” The Levant Herald, Wednesday, 29 July 1868, (s.186)

“South Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 12 August 1868, (s.207)

“Russian and Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 2 September 1868, (s.234)

“Russian Progress in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 16 September 1868, (s.242)

“The Russian Railway Loan”, The Levant Herald, Wednesday, 16 September 1868, (s.242)

“Russia and The Coming war”, The Levant Herald, Wednesday, 23 September 1868, (s.250)

“Russia in Asia” The Levant Herald, Wednesday, 9 December 1868, (s.310)

“Russian Railways” The Levant Herald, Wednesday, 3 February 1868, (s.370)

“The Russian Press On British Policy in The East”, The Levant Herald, Wednesday, 10 February 1868, (s.378)

“Russian Railways” The Levant Herald, Wednesday, 14 July 1869, (s.180)

1870-1872

“Russian Commerce With Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 26 January 1870, (s.403)

“Russia and India”, The Levant Herald, Wednesday 16 March 1870, (s.62)

“Russia in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 20 July 1870, (s.192)

“Russia and the War”, The Levant Herald, Wednesday, 14 September 1870, (s.254)

“Russian Railways”, The Levant Herald, Wednesday, 19 October 1870,(s.299)

“Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 26 October 1870, (s.305)

“Russia and The War”, The Levant Herald, Wednesday, 2 November 1870, (s.314)

“Russian Policy”, The Levant Herald, Wednesday, 9 November 1870, (s.318)

“Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday,30 November 1870, (s.345)

“South Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 19 April 1871, (s.87)

“The Russia in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 28 June 1871, (s.162)

“Russia in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 27 December 1871, (s.371)

“Russia Progress in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 1 May 1872, (s.106)

“Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 30 October 1872, (s.66)

“Russia and Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 6 November 1872, (s.75)

1873 1874

“Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 15 January 1873, (s.18)

“The Central Asian Question”, The Levant Herald, Wednesday, 22 January 1873, (s.26)

“The Khiva Expedition”, The Levant Herald, Wednesday, 29 January 1873, (s.34)

“The Central Asian Question”, The Levant Herald, Wednesday, 12 February 1873, (s.50)

“The Central Asian Question”, The Levant Herald, Wednesday, 19 February 1873, (s.58)

“Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 5 March 1873, (s.75)

“The Central Asian Question” The Levant Herald, Wednesday, 5 March 1873, (s.75)

“The Central Asian Question”, The Levant Herald, Wednesday, 19 March 1873, (s.82)

“The Central Asian Question”, The Levant Herald, Wednesday, 20 March 1873, (s.98)

“The Central Asian Question”, The Levant Herald, Wednesday, 2 April 1873, (s.104)

“The Russian in Khiva”, The Levant Herald, Wednesday, 9 April 1873, (s.118)

“The Khiva Expedition”, The Levant Herald, Wednesday, 30 April 1873, (s.140)

“The Khiva Expedition”, The Levant Herald, Wednesday, 28 May 1873, (s.170)

“The Khiva Expedition”, The Levant Herald, Wednesday, 11 June 1873, (s. 186)

“The Khiva Expedition”, *The Levant Herald*, Wednesday, 18 June 1873, (s.194)

“The Khiva Expedition”, *The Levant Herald*, Wednesday, 25 June 1873, (s. 202)

“The Russian in Khiva”, *The Levant Herald*, Wednesday, 6 August 1873, (s.250)

“The Persian Concessions”, *The Levant Herald*, Wednesday, 6 August 1873, (s.250)

“Russia and Khiva”, *The Levant Herald*, Wednesday, 10 December 1873, (s.362)

“Russia in Central Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 24 December 1873, (s.378)

“Russia in Central Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 11 March 1874, (s.74)

“Russia in Central Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 1 April 1874, (s.98)

“Russia in Central Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 8 April 1874, (s.108)

“Russia in Central Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 6 May 1874, (s.140)

“Russia and Khiva”, *The Levant Herald*, Wednesday, 13 May 1874, (s.148)

“Russia East of the Caspian”, *The Levant Herald*, Wednesday, 1 July 1874, (s.202)

“Russia and Central Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 1 July 1874, (s.204)

“Central Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 30 December 1874, (s.410)

1875 1876

“Troubles in Afganistan”, The Levant Herald, Wednesday, 17 February 1875, (s.50)

“England and The Russian Conferance”, The Levant Herald, Wednesday, 24 February 1875, (s.58)

“From Herat to Khiva”, The Levant Herald, Wednesday, 24 February 1875, (s.62)

“England and The Russian Conferance”, The Levant Herald, Wednesday, 8 March 1875, (s.66)

“China and Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday 26 May 1875, (s.179)

“Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 14 July 1875, (s.249)

“The Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 14 July 1875, (s.250)

“Russia and Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 21 July 1875, (s.256)

“Russia and England in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 28 July 1875, (s.267)

“Affairs in Khiva”, The Levant Herald, Wednesday, 18 August 1875, (s.296)

“Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 22 September 1875, (s.334)

“Russia and Khokan”, The Levant Herald, Wednesday, 6 October 1875, (s.350)

“The Russia Army in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 6 October 1875, (s.352)

“Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 17 November 1875, (s.402)

“Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 15 December 1875, (s.430)

“The Russians in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 12 January 1876, (s.10)

“Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 23 February 1876, (s.60)

“Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 15 March 1876, (s.82)

“Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 5 April 1876, (s.110)

“Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 26 April 1876, (s.134)

“Central Asian Cotton”, The Levant Herald, Wednesday, 18 October 1876, (s.285)

1877 1878

“The war in Asia” The Levant Herald, Wednesday, 30 May 1877, (s.171)

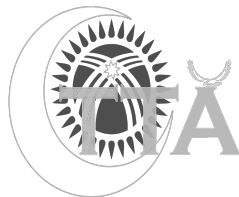
“The war in Asia” The Levant Herald, Wednesday, 6 June 1877, (s.178)

“The Seat of War in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 20 June 1877, (s.194)

“Military Affairs in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 19 September 1877, (s.249)

“Russia and India”, The Levant Herald, Wednesday, 3 October 1877, (s.265)

“Russian in western Asia” The Levant Herald, Wednesday, 28 January 1878, (s.26)

“The War in Asia Minor”, The Levant Herald, Wednesday, 20 February 1878, (s.59)

“Russia in Central Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 3 April 1878, (107)

“The Russians in Asia”, The Levant Herald, Wednesday, 10 April 1878, (s.114)

“England in Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 10 April 1878, (s.118)

“The Russian Reply to England”, The Levant Herald, Wednesday, 24 April 1878, (s131)

“England in Russia”, The Levant Herald, Wednesday, 15 May 1878, (s.155)

“Russia in Central Asia”, The Constantinople Messenger, Wednesday 7 August 1878, (s.22)

“England, Russia and Cabul”, The Constantinople Messenger, Wednesday 11 September 1878, (s.59)

“The Russians in Central Asia”, The Constantinople Messenger, Wednesday 11 September 1878, (s.62)

“India and Afganistan”, The Constantino ple Messenger, Wednesday 2 October 1878, (s.86)

“Afganistan”, The Constantinople Messenger, Wednesday 2 October 1878, (s.87)

“Englands Afgan Wars”, The Constantinople Messenger, Wednesday 2 October 1878, (s.89)

“England, Russia and Afganistan”, The Constantinople Messenger, Wednesday 2 October 1878, (s.90)

“England and Afganistan”, The Constantinople Messenger, Wednesday 16 October 1878, (s.98)

“England, Russia and Afganistan”, The Constantinople Mesenger, Wednesday 16 October 1878, (s.99)

“England and Afganistan”, The Constantinople Mesenger, Wednesday 16 October 1878, (s.100)

“Central Asia and Afganistan”, The Constantinople Mesenger, Wednesday 16 October 1878, (s.102)

“Russia and Afganistan”, The Constantinople Mesenger, Wednesday 23 October 1878, (s.106)

“Russia and Afganistan”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 6 November 1878, (s.126)

“Russia and Afganistan”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 13 November 1878, (s.134)

“The Afganistan War”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 27 November 1878, (s.148)

“The War in Afganistan”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 4 December 1878, (s.154)

“The War in Afganistan”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 11 December 1878, (s.162)

“The Afgan War and The Russian Press”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 18 December 1878, (s.170)

“The War in Afganistan”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 18 December 1878, (s.172)

“Central Asian Affairs”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 18 December 1878, (s.172)

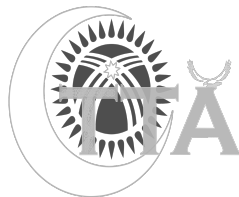
“The Afgan War”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 25 December 1878, (s.176)

“Russia and England in Central Asia”, The Constantinople Mesenger, Wednesday, 25 December 1878, (s.179)

Sonuç

Rusların Türkistan hanlıkları ve coğrafyasındaki yayılcılık politikası henüz XVI. Yüzyıl gibi erken bir tarihte belirmeye başlasa da I. Petro ile resmi devlet politikası haline geldi. Ancak Ruslar Türkistan hanlıkları üzerindeki emellerine XIX. yüzyıla kadar ulaşamadılar. Bu yüzyılda Ruslar faaliyetlerinin önemli bir kısmını Türkistan üzerinde yoğunlaştırdılar. Rusların bu yayılcılığı karşısında başta İngiltere olmak üzere sömürgeci Batılı devletler büyük endişe duydular. Britanya hükümeti gerek kendi gerekse dünya kamuoyu ve siyasetini Orta Asya üzerine yoğunlaştırabilmek amacıyla birçok bölgede basın ve yayın faaliyetini teşvik etti, çoğu zaman da geleceğe yönelik politikasını bu şekilde belirledi. Bilhassa çalışmaya kaynak olan *The Levant Herald* gazetesinde Orta Asya üzerine çok sayıda söyleşi ve makaleler yayınlandı. Bu gazete klasik gazetelerden farklı olup Britanya hükümetine İstanbul'dan açılan bir pencere görevi gördü. Muhtevası genellikle İngiliz siyasetçi, üst düzey komutanlar, dış siyasete ve Doğu'ya vakıf entellektüeller ve ekonomistlerinin söyleşi ve makalelerinden oluştu. Söz konusu gazetede Rusların Türkistan yayılcılığı hakkında çok sayıda ayrıntılı makale yer aldı. Gazete bir yandan İngiliz idareciler ve siyasilere izleyecekleri politikalar için bir düşünce kuruluşu gibi çalıştı ve temel politikaların gerçekleşmesi için çeşitli fikirler ve planlar sundu, diğer taraftan ise İngiliz sermayedarlara, tüccarlara ve yatırımcılara yol gösteren ve teşvik eden malumatlar verdi. Bugüne kadar Rusların hanlıkları işgali, Orta Asya ve İran üzerinden Uzakdoğu'ya Hindistan'a ve sıcak denizlere yönelik yayılcılık politikası üzerine birçok araştırma eser kaleme alındı. Bu derece öneme sahip ve Büyük Britanya'nın İstanbul üzerinden Anadolu, Balkanlar, Kafkaslar ve Orta Asya coğrafyasındaki gözü ve kulağı aynı zamanda geleceğe yönelik vizyon ve stratejisine yön veren önemli bir gazetesi olan Levant Herald bir gazete olmanın ötesinde tarihçilere önemli vesikalar sundu.

The Levant Herald gazetesi bu yönüyle ele alındığında gazetenin bölge hanlıklarının, beyliklerinin ve topluluklarının siyasi, ekonomik ve sosyo-kültürel yönden gerçek tarihlerini ortaya koymaktan ziyade Britanya İmparatorluğu'nun çekinceleri, çıkar ve emelleri doğrultusunda malumatlar veren makalelere ve söyleşilere yer verdi. Bölgedeki Rus yayılmacılığı da benzer şekilde değerlendirildi. Çarlık Rusyası ve Büyük Britanya arasındaki sömürgeci rekabet içerisinde yön bulmaya çalışan Türkistan kavim ve toplulukları hakkında yazılan makaleler de bu yönde ele alındı. Türkistan'daki aktörler, 19. Yüzyıl boyunca değişen konjonktürel yapıya göre kendilerine yön bulmaya çalıştılar. *The Levant Herald*, gazetesi bu değişken yapı içerisinde Türkistan coğrafyasının siyasi, askeri, ekonomik ve sosyo-kültürel tutum ve davranışlarını tespit ve analiz ederek bölgeyle ilgilenen başta İngilizler olmak üzere Büyük Güçlere malumatlar sunan bir monitör oldu. Bu bağlamda ele aldığımız kısım da Levant Herald Gazetesi'nde Rusya'ya yönelik ele alınan makalelerin indeksinin çıkarılması oldu. Bu türden çalışmaların yapılmasının bu alanda çalışma yapan araştırmacılara önemli bir kaynak olacağı düşüncesindeyiz. Benzeri çalışmaların yapılması Rusların Türkistan coğrafyasındaki yayılmacılık politikalarının farklı yönden ele alınmasını sağlayacaktır.

Kaynakça

"Levant-Herald", *Büyük Larousse*, C. XIV, Milliyet Yayınları, s. 7451; R. Vadala, "L'Emigration Maltaise en Pay Musulmans", *Revue du Monde Musulman*, Vol XIV, April 1911.

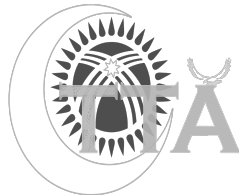
"Russia in Central Asia," *The Levant Herald*, Wednesday, 23 August 1865.

"Central Asia and Afghanistan", *The Levant Herald*, Wednesday, 16 October 1878.

"Central Asia", *The Levant Herald*, Wednesday, 5 March 1873.

"Russian Progres in Assia," *The Levant Herald*, Wednesday, 16 September 1868.

"Russia and India", *The Levant Herald*, Wednesday, 3 July 1867.

“The Persian Concessions”, *The Levant Herald*, Wednesday, 6 August 1873.

“The Russian March to Khiva” *The Levant Herald*, Wednesday, 7 May 1866.

“The Russians in Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 26 April 1865.

“The Russians in Central Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 1 July 1868.

“Turkestan; The New Russian Provinve in Central Asia”, *The Levant Herald*, Wednesday, 26 April 1865.

AKÇAY, Muammer, *The Levant Herald: Muhalif Bir Gazetenin Bakış Açısıyla Osmanlı’da Sosyal ve Ekonomik Durum (1865 yılı)*, İstanbul Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2013.

ALEMDAR, Korkmaz, “Türkiye’de Yabancı Dilde Basın”, *Tarih ve Toplum*, C. X, S.57, Aralık 1988, ss.166-171

_____, *İstanbul (1875-1964)*, Türkiye’de Yayınlanan Fransızca Bir Gazetenin Tarih, II. Baskı, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay, Ankara 1981.

ALPARGU, Mehmet, “Özbekler”, *İslam Ansiklopedisi*, C. 34, TDV, İstanbul 2007, ss. 119-121.

_____, “Türkistan Hanlıkları”, *Türkler*, C. VIII, Ankara 2002, s. 557-605.

ANDİCAN, Ahad, *Osmanlı’dan Günümüze Türkiye ve Orta Asya*, Doğan Kitap, Kasım 2009.

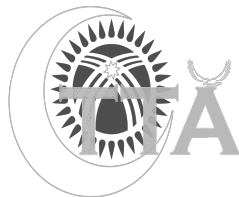
BİÇER, Bekir, “Seyyahların Gözüyle Türkistan’ın İstilas”, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S. 10, Ağustos 2011, ss.127-145.

HAYİT, Baymirza, *Türkistan Devletlerinin Milli Mücadeleleri Tarihi*, TTK, Ankara 1995.

ÖZKAN, Murat, “Bekoviç Gibi Kaybetmek Aleksandr Bekoviç Çerkasskiy’in 1717 Hive Seferi”, *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, V (1), 2018, ss. 93-111.

ÖZKAN, Murat, *Çarlık Rusyası’nın Türkistan Sahasını İşgalinde Bir Rus General: Mihail Dimitrieviç Skobelev*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.

SARAY, Mehmet, *Kırgız Türkleri Tarihi*, Nesil Yayınları, İstanbul, 1993.

_____, *Rusların Orta Asya'yı Ele Geçirmeleri*, (Çev. Erkut Gökten), Ortadoğu Teknik Üniversitesi Asya Afrika Araştırmaları Grubu, Ankara 1984.

The Constantinople Messenger, Wednesday, 24 July 1878.

The Levant Herald, Wednesday, 29 May 1878.

TOGAN, A. Zeki Velidi, *Umumi Türk Tarihi'ne Giriş*, 3. Baskı, Enderun Kitabevi, İstanbul 1981.

UYGUN, Ebru, *İngiliz Gazetesi "Levant Herald'a Göre Rusların Türkistan'ı İşgal Siyaseti (1859-1878)*, ODU, SBE. Tarih Bilimdalı, Ordu 2016.

ÜNAL, Fatih, *Rus Emperyalizmine Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı*, İlgı Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2010.

_____, *XVIII. Yüzyıl Türk-Rus İlişkilerinde Neplüjev (İstanbul'dan Orenburg'a)*, Gece Kitaplığı, Ankara 2015.

